

O ČOVJEKU KOJI JE NADMUDRIO SMRT

*ili o Lučanima, „najgoroj
čejadi na svitu“*

Tonko Barčot, Vela Luka
tonko.barcot@dad.hr

Ni nakon toliko godina od odlaska, njegova slika nije izbljedia. Katkad mi se učini da je još uvijek tamo negdje na klupi, u hladu ljetnog popodneva, ili da se povlači po Luci, s noge na nogu. Gledajući kako da ubije vrijeme. Gotovo uvijek bio je sam, pogledavao bi uokolo s oprezom, opipavao svoje mjesto i životni prostor. Na kilometre se moglo uočiti, taj je čovjek nešto posebno, i do Boga teško i samoživo. Pamtim ga u poznim osamdesetima, još uvijek fizički vitalnog i briljantnog uma. Prosjedili smo neke ure na klupi, a njemu je godilo da ga se sluša i da se nekome tuži. Ime mu je bilo Jure Dragojević Ugnje.

Život ga nije mazio, sve tamo od 1919. kada se rodio u onom poslijeratnom očaju, na vjetrometini siromaštva, u kolopletu poharanih, iscijeđenih i sami sebi prepuštenih ljudi. Bijeda se gomilala. Jedni su zauvijek odlazili s otoka, drugi su, da li linijom manjeg otpora, nedovoljno hrabri ili nedovoljno ljudi, ostajali. Nije puno vidio od škole. Već je u II. razredu okončao svoje djetinjstvo. Godine kada je trebao biti dječak i polagano otkrivati svijet, presjekla je surova luška stvarnost. Počeo je raditi s ocem. Vadili su pržinu.

Svaki dan suočavali su se s oskudicom. No, obitelj je mučilo i nešto još ozbiljnije, nesloga. Otac će potjerati Juretovu majku, navodno zbog prevare. Ni šira obitelj nije bila složna. Ponovno se palo na testu iz podjele dobara. Ugnje će pritom problem detektirati isključivo kod drugih pa će u zamjeranju očevih sestara na izostanku njihova dijela nasljeđa, vidjeti iracionalnu mržnju uperenu

protiv njega. Govorio mi je da bi ga bile najvolile vidit mrtvog. I ocu je štošta zamjerao. Između ostalog i da ga je zbog nove žene tjerao od kuće, da krene vani i zarađuje svoj kruh. Za razliku od oca koji je svojevremeno radio i u Beogradu, on je dospio tek do Korčule gdje je dvije godine nadničario. Iako je rodno mjesto za njega značilo nedaće od najranijih dana, ipak je to bila u punom smislu te riječi njegova životna luka. Vratio mu se poslije Korčule, ali i poslije nemalih ratnih iskušenja.

*Katkad mi se učini da je još
uvijek tamo negdje na klupi, u
hladu ljetnog popodneva, ili da
se povlači po Luci, s noge na
nogu. Pogledavao bi uokolo s
oprezom, opipavao svoje mjesto
i životni prostor. Na kilometre
se moglo uočiti, taj je čovjek
nešto posebno, i do Boga teško i
samoživo.*

U vrtlogu rata takav osobenjak bez oslonca, ideje vrijedne smrti, pravog druga spremnog dati život, a katkad i sreće, mogao je skončati kao ništa. No, Ugnje je sve to preživio. Nije da on u sebi nije nosio ideju idealnog društva. Bio je on federalist –

Hrvat. Rado je prepričavao kako bi sokolašima u povorci na parolu „Živila krajica Mariota!“ protivnici uzvraćali: „Pišota!“ ili s kolikim je veseljem dočekao krah Jugoslavije 1941. Nazivao ju je „zmijom otrovnicom“. U toku rata je odabrao prijeći u Radni bataljon domobranske vojske. I kad su oko njega jedni počeli naslućivati kraj rata i poraz, a druge je mučilo što su na pogrešnoj strani, Jure je i dalje ostajao. S domobranima će se povlačiti sve do Maribora. Nije da Ugnje u sebi nije nosio ideju idealnog društva, ali je ipak bio u prvom redu individualac. Pa je i ono što se činilo kao „njegova strana“, možda samo bila jednostavnija strana rata. Ili strana rata s boljim kazanom i krevetom naspram neizvjesnosti, glada i šume. I cijevi u leđima.

Za druge je Ugnje bio i sebičnjak i oportunist. Prijezira vrijedan. Kada je sam pobjegao iz talijanskog zarobljeništva, ne obavijestivši druga dva Lučanina, oni su mu to smrtno zamjerali. Nakon pola godine povlačenja po talijanskim zatvorima bili su spremni na osvetu. Zaista, rat traži i herojstvo i nesebičnost, ali postavlja se pitanje da li bi oni to bili spremni učiniti za njega. Kada su ga po povratku u Luku novi vlastodršci („oni pasi komunisti“) pritvorili i igrali se s njim poput mačke i miša, zabavljajući se i poigravajući se sa životom, kojeg je rat toliko obezvrijedio i ponizio, pristupali su mu kao prema dvorskoj ludi, šugavom psetu koje nije vrijedno niti metka. I zato ga nisu ni lovili nakon što je još jednom pobjegao. A pobjegao je, kao i prvi put, nimalo vojnički ni viteški, prvom prilikom kroz slobodni otvor.

„Mi bi Jure tebe malo ubili“.

„Vama je to malo, a meni jadno puno“.

Naširoko su citirali i dandanas citiraju ovaj Ugnjetov odgovor u pritvoru prije bijega. Neki kao sjajni primjer duhovitosti, drugi kao pojam izokrenutosti vrijednosti, trećima je to slika i prilika komunističke objesti. Bilo to jedno ili drugo ili treće, ili ništa od navedenog, taj se odgovor po svemu može označiti postulatima Ugnjetova života i djelovanja, njegove iznimne volje za životom, ali i jednostavnosti kojom je razoružavao i nadjačavao svoju okolinu.

Ono što ga je izdvajalo izvan i iznad bila je istančanost njegovih osjetila. Osjećaj za zvuk kojeg je usavršavao na Badiji gdje se sakrivao kod fratara, naučivši svirati violinu i pomalo harmonij. Ili poslije kad je svoju dokolicu trijumfalizirao u izradi kamene frule. Glođao ju je kao miš dok je nije dovršio. Kada ga je Dragan Babić u dokumentarcu TV Beograda iz 1974. pitao zašto je poželio napraviti frulu iz kamena, odgovorio je da ga je zanimalo čuti kakav bi to bio zvuk. No, nije rekao i da je to bila njegova mala/velika bitka nadčinjavanja okolini koja ga je prezirala i koju je on prezirao. Slušajući njegovu majstoriju i savršen osjećaj za zvuk i melodiju, može se zamisliti kolike je godine prosjedio, usavršavao svoj talent i uživao u svojem svijetu oko kojeg je podignuo zidove. Njegove ruke jesu bile težačke, ta radio je od 8. godine života, ali vidjela se na njima i ta profinjenost, virtuoznost čovjeka koji je bio prisiljen biti težak.

Kada su ga po povratku u Luku novi vlastodršci pritvorili i igrali se s njim poput mačke i miša, pristupali su mu kao prema dvorskoj ludi, šugavom psetu koje nije vrijedno niti metka. I zato ga nisu ni lovili nakon što je još jednom pobjegao. A pobjegao je, kao i prvi put, nimalo vojnički ni viteški, prvom prilikom kroz slobodni otvor

A radio je bez žurbe i gotovo nevoljko. S prisilnim odlaskom franjevac s Badije, i sam je bio prisiljen suočiti se ponovno s Lukom. Sada je bio dvostruko stigmatiziran. Nitko ga nije htio zaposliti pa će biti prisiljen i dalje sam zarađivati. Izrađivat će betonske pitare i obrađivati zemlju. Bez auta i traktora, sve na ruke i s kariolom. „Barba Jure, rodile su masline! – Još i to!“ Iz kuće ga je uvijek netko tiskao da prione radu. Prvi otac. Navodno je Jure izjavio da je smrt oca bila najsretniji dan u

njegovom životu. Drugi njegov barba Dide, dobar vinogradar. Navodno mu je bio pokazao punu posudu zlata koju je namjeravao zakopati. Samo zato da ga pokrene na rad. I kopao je Jure u potrazi za zlatom, ali ga nije pronašao. Na rad ga je tjerala i njegova Mandica, rodom iz Makarskog primorja, s kojom se oženio poslije rata. Bila je drukčijeg karaktera od njega. Agilna i vrijedna, pričljiva i vedra, sama se nametala u razgovoru.

Ipak, kad sam razgovarao s njom u staračkom domu, u kojem je provela posljednje godine života, s mnogo ponosa i ljubavi opisala je svog muškarca. Kao talentiranog, vještog i iznimnog. Nisam osjetio niti trunku zadrške, a očekivao sam je. Ako ništa drugo, onda zbog činjenice što je nije pratio u dom. U vrijeme kad sam razgovarao s njom, svaki dan ga je obilazila i pazila na njega. Kao da je on bio u većoj potrebi od nje, a nije. Kad je umrla, svejedno sam osjetio potrebu da mu se žalujem. Uspeo sam se onim teškim skalinama ponad Samoizbora do njegova dvora, a tu u konobi sjedile su tri generacije Ugnjetovića. Dvije mlađe netom su bile pristigle iz Skandinavije gdje su mu živjeli sin i unuk. Jedan do drugog sjedili su ukруг i nešto se tiho smijuljili. On je predvodio kružok sa čašom vina u ruci i nekom pričicom koja je podigla atmosferu. Sjećam se da sam s velikom nelagodom prekinuo te „ugnjetovske“ karmine i nekako nespretno izrazio mu sućut. Trenutačno je promijenio izraz lica, jasno mi dajući do znanja da sam uljez. I sa šturom i ledenom zahvalom otprovio me.

I poslije sam ga znao vidjeti po Luci. Sve češće s pivom u ruci. Njegovi susjedi su uočavali problem. I nije puno prošlo, a Jure Ugnje je završio tamo gdje nekoć i njegova Mandica. Nisam ga mogao zamisliti u tom staračkom čistilištu, teškom i pogubnom za svakog individualca, a kamoli ne za Ugnjeta. Svejedno mu se nije umiralo. Kad je njegov cimer u času preobraćenja počeo zazivati Boga, navodno ga je Jure stao odvrćati od toga. Bio je praznovjeran, u strahu da ih ne pokupi u paru.

Znam, reći će mnogi, Ugnje ipak nije pobijedio smrt, niti to itko može. Godine 2010. nas je zauvijek ostavio. Po Luci se govorilo da je njegov posljednji ispraćaj po njegovoj želji obavljen *incognito*, pod velom tajne. U mjestu se nije pojavila ni njegova osmrtnica. Već mogu zamisliti Ugnjeta kako

zadovoljan trlja ruke jer se Lućani nisu mogli naslađivati njegovom smrću pred oglasnim tablama. Nisu to ni mogli na sprovodu jer ga nije ni bilo. Barem ne javnog. I tko sada može sa sigurnošću utvrditi kako je on stvarno umro. Ugnje nam je namjerno ostavio nedoumicu.

Sebe je opisivao gotovo nipodaštavajuće: „Ja sam samo jedan crv zemaljski!“. No, bio je itekako svjestan svoje intelektualne nadmoćnosti nad okolinom koja se i prema njemu, ali i inače, znala često priglupe i zlobno ponašati. Osjećaj vječite nepravde bio je lajtmotiv njegova života. Vječito samosažalijevanje. Nije više prepoznavao ni ljudsku dobrotu. Lućane, skoro bez iznimke, smatrao je „najgorom čejadi na svitu“, pa je znao reći: „Što će jedan drugomu, niko neće“. U svojoj kritici okoline često je odlazio predaleko. Znala je to biti crno-bijela slika u kojoj je on bio vječiti progonjenik, onaj koji ispašta, a drugi Lućani isključivo negativci. Negativne karakterne osobine znao je oslikati u pojedinim portretima, čiji je odabir slučajan i uvjetovan isključivo činjenicom što ih je autor uspio zapamtiti i zapisati.

O krutosti i prokletstvu (ili o srpskom kraljevskom majoru)

„Poslali mene jedan dan da služin jednemu srpskemu majoru što je leža u bolnici. I pita un mene da kako se zovin, jan govorin Jure Dragojević. A un će meni „June, june, pravo june“. Vadi takujin i šaje me u ljekarnu da mu donesin like. A u takujinu sami đorđeti – to su bile hiljadarke. Da mi sto dinari i kupin jan lik i ostalo više od osandeset - mislin jan: sad bi mi moga dat dva, tri dinara. A mali su to bili soldi za mene! Znaš ti što je to bilo u ono doba imat deset dinari u žepu – moga si navistit rat Engleskoj! Ništa mi ni da! Onda mi govori da mu užežin cigaretu – ćapa jan furmene i iša užeć, a un će: Ne tako! Šibica se pali prema sebi, ne prema drugome! A ja, što ću: Razumem, gospodine majore! Pita me onda vode i nosim ja njemu vodu, i tako jedan, pa drugi, pa treći put. I govorin ja njemu: ma nemojte pit toliko vode, ni to jadno dobro. Odma mi je reka: Pokupi se. Odahnu san bi. Kad san se vrati u vojarnu, ovi je jedan reka: i ti si se već vrati, a malo ih se u njega izminilo! Pogledaj ti te Srbe – to je jedan proklet narod!“

O srdžbi i nestalnosti (ili o jugoslavenskoj kapitulaciji)

„Kad je ona zmija otrovnica Jugoslavija propala, u čigovoj sam vojsci učini godinu i po (niki su se krivili zbog tega što su morali duže služiti vojsku poradi predratnog stanja), ja san se iz Ljubljane nikako dovuka do Splita. I već mislin kako ću se s kojingo trabakulun privrć do Luke, kad me oni Talijanci što su već bili okupirali Split, zovu s prstun. Ludonja – sta sam u monturi od krajevske vojske. Ma da san je baren prin bi svuka. Odveli oni mene i druge krajevske vojnike. Bili su i dva Lučanina – Ivan Lalo i Sveto Vilić završili u tu njihovu kasarnu. I tako stojimo ti mi tu niko vrime, a vele ti nas je bilo. I jedan dan da moramo izać iz kasarne, jer da smo zagadili prostorije – bilo je svega po podu, ćikih (jan nisan fuma), pa da će doć smećari to počistiti. I uveli nas u zgradu jedne skule što je bila odma do – natiskali nas u jednoj dvorani, ni se di okrenut. A jan se sve mićin uza zid i doša do jednih vrati, opipa kvaku, povuka je, a ono se vrata otvorila. Nisan nikako moga virovat, i izaša jan vanka. Ma kako se ono niko ni bi obada, Bože moj. I grin ja po skalinama te zgrade, gledan kako ću se skapat. Kad ono doša ja do stana famije od direktora te skule. Otvorili mi i jan ih molim da mi pomozu da nikako izadjin. Bili su dosta nepovjerljivi, ali mi je un nakraju da odijelo od svojega sina. Ni to baš bilo novo odijelo, bila je kako nika pitura po njemu. Još sam ga zamoli da pošje svoju ćer Talijancima što su dežurali prid kasarnun da bi ih malo zagovarala. Da hoće. I čin je ona ishodila vanka, jan san ćapa jednu damižanu u podrumu i stavi je na rame – da ne bi bi jadno uočljiv. Kad je ona došla do njega, jan san izaša i ofila – ni me niko zaustavi. Doša do rive – bi je jedan trabakul, pitam dokle gredu, a oni da do Luke. To je bi brod Pereta Halića. Objasni san im svoju situaciju, i bome su me primili. Nismo ni došli u Luku, a već se Talijanci i tun iskrcaju. Nikakvi otpor, nego im je jedan alkoholićar Rebelo ćapa cim. Pa su Talijanci mislili da se narod veseli što su oni došli. A jan san tad već bi promisli da ću prvun prilikun posjetit onu famiju i vratit im damižanu, ma punu. Jan san ima dobrega vina. I vraćin se jan u Split, i odni im vino. Ma san odma vidi da u kasarni ni bilo više zarobjenika. Reka mi je ti direktor da su ih pokupili za Italiju i da krstaru s njima po zemji, od juga do sjevera i obratno, kako bi se činili šnjima. Tamo su oni učinili niku po godišća, od zatvora do zatvora. Pa mi je bi reka

jedan, kad se vrati iz Italije, da će mi posić sve loze zato što ih nisam bi aviza da i oni uteću s menun. Nema gorega naroda od Lućani.“

O prisilii (ne)sreći (ili o partizanima i domobranima)

„Kad je došlo ono privremeno oslobođenje nakun Talijanih, zapritili su mi u susidstvu da va da grin u partizansku vojsku, inače metak u glavu. I valo je počat za put Biokova. Niti su nan dali oružja, nego oduzmite Nijemcu. A di je bi ti Nijemac? I jedanput nas ćapali domobrani u zasjedi: predajte se! Ja i još niki smo se predali. A da što ću – izgubit glavu? Odveli nas, moj prij, u kako Vrgorac. Dovelu nas do kazana – nikad se tako nisan u životu naji. Doša bi dan plaće – i svi primaju samo ne jan. Ma nesrićan ti san bi u životu. Svima samo ne meni. Da to što me nisu bili zaveli u knjige kad sam pristupi. Nego mi je srićun jedan iz Metkovića da dvista, trista kuna, kako za cigarete, a meni to dobro došlo za kupit kruh i još što spize. Kupi san bi jedan črni njemaški kruh – bi je pun pilotine, ma je isto vaja! Nego kad sam bi po Hercegovini, vidi jan starega druga iz krajevske vojske Milenka Scipionija, iz Komina. Pripoznali se, izgrlili. I un će ti meni jedan dan da ga vuće šuma i partizani, i da će un njima. Da što ja mislin o tome, bi li ja iša š njin. A jan se mislin, kako da ne – neće mene niko maknut s kazana. A tamo u partizanih glad, nevoja, pištolj uvik uperen u potiljak. Ma, reka sam mu da i ja iman ista takva osjećanja, ali da mi se čini da je još rano i da va počekat. Prošlo je par dan, a Milenka više nema. Pitan jan njegovoga druga di je, a un meni u stranu kroz pjesmu ‘Moga draga nema, on je u šumi’. Sve mi je bilo jasno. Kad je bi svrši rat i jan se uputi za doma. Usput san svrati u Komin. Doša san do njegove kuće, a žena mu u plać i govori da nisu prošla 3,4 dana, da su ga poslali u akciju i da je poginu.“

O bezboštvu

„Un jedan pas, razbojnik, kurbadur, prevarant, uspi je nadvladat Sedmi sveti sakramenat!“

O kukavičluku

„U ono vrime su roditeji slali svoju dicu u duvne, pope i u muceta (za oficire) kako bi malo ispraznili kuću i kako ne bi bilo puno gladnih justu. Tako je

valo partit i jednemu Lučaninu, pa je iša u Zagreb di su mu bili kužini. Kako je bi rat, a un se spremiva, ni bi prijavjen. Mora se neprimjetno šuljat do kuće, a ovi kako da nisu znali za njega, donili bi mu samo spize. Ja san u ono vrime bi dospri u domobrane i poslali me u Zagreb. Ču sam za njega i hoti san ga vidit. Doša sam u tu ulicu i pitan za njega, ma niko ne zna di je kud je, ali opet znaju da ga povremeno viđaju. Dohodin jan drugi put, a eto ti njega u štradi, pozdravili se, ma me ni hoti uvest u kuću zbog opreza, nego smo ćakulali na štradi. Priča mi je kako se mora spremivat da ga ne ćapaju u vojsku – najsigurnije bi bilo prid crikvama kad bi bile svečanosti – masu svita i policija ni puno ni mogla gledat. Govori je kako gre na nike tečajje. I bome se u skapula do kraja rata – nisu ga ćapali, a kad je frema rat odma ti se un prikjuči partizanima, i ni prošlo puno godišć kad eto ti doktora na fakultetu. Što ti misliš, an, kako je pogodi momenat. A šta!”

O taštini

„Bi je jedan čovik što mu je bilo jadno drago da ga zovu kapetan. Jedan put su išli bili vadit pržinu – e vridila je tadar pržina, na Dominće. I un je malo svrnu kolo kuća za pitat malo selena, vrag ti ga ja znan što, i ni ga. A ovi ga čekaju i dosadilo njima i počeli ti oni njega zvat: Luuukaa!, i opet Luuukaa!, pa Luketaaaa! Kad ni išlo ovo prvo. I ništa, un se ni oziva. Mislu se oni, kolo kurbaluka je un, a biće i da se obloka. I taman se mislili uputit, kad jedan govori: ala ga još jedanput zazovi, a ovi će: Kapetaneeee! Kad skoči ti un iz prve meje i govori: evo me na, homoća. A to sve što je čeka da ga zazovu kapetane kako bi čuli po ovim kućama okolo. A bi je velikani kurbadur, bi je jadno prčevit. Govoru da kad bi iša prid Gospu u crikvu da bi je uvik pogladi po kolinima.“

...

„Teško je bilo u onoj krajevskoj vojsci ćapat čin nama Hrvatima. U Luci su samo bili dva. Jedan je moga stavit sabju – kako mu je to visilo i tuklo po putu.“

O gluposti (i muškom kurbaluku)

„U ošpidalu su se niko doba, ma ne vele, ličili i impeštani, to oni koji su imali razne zaraze. U ono doba se je svak po Luci hvali: Ja što sam impeštan! A drugi: A koliko san ja bi puti, jeben ti Boga! Treći: Ni niko više od mene! I stin su se hvalili.“

O bijedi i poniženju (i prosjakinji Frani Čeli)

O onoj istoj Frani Čeli koja je autorica velikih riječi „Siklo se i sić će se, jebalo se i jebat će se“ izrečenih za jednog šumskog prekršaja i onoj istoj koja je imala obraza pred Gospom povlačiti paralelu između nje i sebe, njezinog i vlastitog djeteta, on je prozborio sljedeće:

„Bila mi je prva rodica ocu. Imala je sina, a kad bi je pitali za njegovoga oca, ona bi rekla da ni sigurna. To je bilo veliko siromaštvo. Išla je fatigat u Dubrovniku, kako i druge – najgore posle. A po Luci poč prosit – bila je to zadnja prosjakinja u Luci. A kako bi samo prosila: ‘Pizde hripju, guzice zivaju, kurci rigaju!’ I pa da je više ne slušaju, dali bi joj kruha. Toliko ih po Luci ne bi vidilo kruha, a ona bi nosila punu traversu.“

* * *

Dok je Jure Ugnje pričao, njegovo izduljeno lice koje je inače znao još više izduljiti s nabačenom maskom tuposti i poluotvorenim ustima, počelo bi otkrivati slojeve i slojeve. Mislioca koji je pažljivo promatrao okolinu oko sebe i nemilosrdno je secirao. Nije on te svoje priče nabacivao tek tako. Uvijek je to bilo s razlogom i poantom. I mada je većina toga ili skoro sve bilo u šaljivom ili polušaljivom tonu, Ugnjetove prispodobne bile su teški i seriozni materijal. Presjek jedne porazne stvarnosti, zagušljive zajednice i njezinih poroka. Mnogima će se taj presjek, očekivano, učiniti tendencioznim i neprihvatljivim. No, ovaj otpadnik od društva je na njega imao pravo. I tu njegovu istinu nitko mu ne može osporiti.